

ЛІТВА

глас монархісты

№ XXI (21)

МЕСЯЦ ЛЮТЫ АД ММVII (2007)

ГАЗЭТА ЗАСНАВАНА АД МСМVIII (1908),
АДНОЎЛЕНА АД МСМVC (1995)

Гісторыя

МАНАРХІЯ Ў ВУГОРШЧЫНЕ

Гісторыя трону прысьвечанага
Рымскаму Апостальскаму Пасаду (*стар. 1-2*)

Ідэі

ЮРЫДЫЧНЫЯ ПАДСТАВЫ РЭСТАЎРАЦЫИ ВКЛ
Ці аб аднаўленьні ВКЛ можна мысьліць рэальна? Так!
Дзякуючы ВКЛ Беларусь і Украіна
не сталіся аўтаноміямі РСФСР (*стар. 4-8*)

Цывілізацыя

ДА КВЭСТЫИ ГРАПІКІ

Зьмест лацінскай цывілізацыі заўжды праяўляўся ў форме.
Выкшталцёныя формы наша візітоўка, тады ці мусім мы
ў будучыне карыстаць зь нягэглай цырыліцы? (*стар. 3*)

СТАХ

Вырзам найшчырэйшых падсьвядомых памкненьняў люду
заўжды быў «добры кароль». Падобныя небясьпечныя
тэндэнцыі ня раз знаходзілі свой як за часоў ВКЛ, гэтак
і сёньня. На шчасьце людовыя монархі звычайна ня
могуць забясьпечыць пераемнасьць. (*стар. 3*)

ГІСТОРЫЯ

МАНАРХІЯ Ў ВУГОРШЧЫНЕ

Мяне зацікавіла гісторыя гэтай краіны, гэтага народу. Беларусь магла б пайсьці такім жа шляхам, як і Вугоршчына. Але сталася інакш...

Мінулае

Продкі вугорцаў – мадзьяры – жылі ў стэпах паўднёвага Ўрала. Адтуль 8 плямёнаў перайшлі праз Украіну на землі цяперашняе Вугоршчыны. Правадзьром вугорцаў у то час (IX ст.) быў Альм (Альмаш) і ягоны сын Арпад. Яшчэ каля 950 года двое мадзьярскіх ваяводаў прынялі хрысьціянства ў Бізантыі, якая адкрыла сваю духоўную місію ў Вугоршчыне. Але неўзабаве адчуўся ўплыў Рымскае царквы, якая актыўна ўводзіла хрысьціянства нямецкімі рукамі праз Зальцбург.

У 1301 годзе на каралі Андрашы III спыніўся род Арпадавічаў. Цягам двух стагоддзяў на троне Вугоршчыны пераблыло шмат дынастыяў:

- Анжуйцы;
- Люксембургская дынастыя;
- Гуніяды;
- Ягелончыкі;
- і нарэшце, аўстрыйскія Габсбургі.

У 1526 туркі пры Мохачы нанеслі вугорцам жорсткую паразу, якая сталася фатальнай для краіны, яе цэласьці і незалежнасьці. Аднак пасля разгрому турак ля Вены войскамі Аўстрыі і Рэчы Паспалітай ў 1683 годзе склаліся перадумовы для сканчэньня турэцкае акупацыі. Пры гэтым Вугоршчына патрапіла пад нямецкі ўплыў праз далучэньне да Аўстрыйскае імперыі.

У XVII-XVIII стагоддзях вугорцы неаднаразова ўздымалі паўстаньні супраць аўстрыйскіх Габсбургаў. Гэта змусіла аўстрыйцаў

Франц Ёзаф

лічыцца з інтарэсамі вугорцаў і не перашкаджаць нацыянальнаму адраджэньню.

У 1848 вугорцы ўзялі нацыянальную рэвалюцыю, якая скончылася паразай у 1849 годзе, дзякуючы вайсковаму ўмяшальніцтву Расіі. Тым ня менш, Вугоршчына атрымала дадатковую аўтаномію.

Дуалізм

Параза ад Прусіі ў 1866 годзе змусіла Аўстрыю стварыць дуалізм, г.зн. надаць Вугоршчыне поўную аўтаномію. Вугоршчына была паяднаная з Аўстрыяй агульнай дынастыяй і міністэрствамі абароны і замежных справаў. Яна несла 30% агульных выдаткаў імперыі.

Франц-Ёзаф быў каранаваны ў Будапэшце 8 чэрвеня 1867 года паводле старых традыцыяў.

Пасля сьмерці Франца-Ёзафа ў сьнежні 1916 года быў каранаваны ягоны пляменьнік Карл IV (у Аўстрыі ягоны тытул – імператар Карл I, у Чэхіі – кароль Карл III).

Рэспубліка

Вугорская рэспубліка была прагалошаная 31 кастрычніка 1918 годзе. 11 сьнежня імператар падараваў свабоду ўсім рэгіёнам, але пры гэтым ад трону не адмовіўся. Са Швайцарыі ён намагаўся ўзнавіць каралеўскую ўладу.

Тым часам у Вугоршчыне пачалася грамадзянская вайна з камуністамі. Улетку 1919 года румынскія войскі прарвалі фронт «чырвоных» і занялі Будапэшт. Правіцелем Вугоршчыны быў абвешчаны арцыбіскуп Ёзаф, але праз 2 тыдні ён сышоў. На патрабаваньне Антанты румынскія акупацыйныя войскі пачалі эвакуацыю. У кастрычніку кароль Карл IV заявіў прэтэнзіі на вугорскі трон, але Антанта катэгарычна выказалася супраць вяртаньня Габсбургаў.

14 сьнежня 1920 года ў Будапэшт увайшлі часткі вугорскае нацыянальнае арміі. На чале войска на белым кані ехаў герой Першае Сусьветнае вайны адмірал Міклаш Хорці.

Усталяваньне рэгентства

16 лютага 1920 Хорці склікаў Нацыянальны сход, які ануляваў акты мінулых рэспублікаў двух і прагалосіў аднаўленьне манархіі. Пад ціска Антанты Нацыянальны сход увёў пасаду рэгента, а элекцыю перанёс на няпэўны час – «да ўсталяваньня спакою ў дзяржаве». Міклаш Хорці быў прызначаны рэгентам 1 сакавіка 1920 года. Вугоршчына падпісала 4 чэрвеня 1920 вельмі цяжкі Трыанонскі мір, паводле якога яна страціла 2/3 тэрыто-

працяг на *стар. 2*

ГІСТОРЫЯ

рыяльных уладанняў, 84% лясных угодзяў, 43% ворнае зямлі, 83% жалезнае руды. Пры гэтым Вугоршчына захавала 56% былое індустрыі, у тым ліку 82% цяжкае прамысловасці.

Спробы Карла IV вярнуць уладу

Карл IV паспрабаў другі раз вярнуць сабе прастол 26 сакавіка 1921 года. Ён прыехаў са Швайцарыі ў Вугоршчыну ў горад Шамбатэлі і пачаў збіраць вакол сябе арыстакратыю і верныя войскі. Карл IV напісаў ліст да рэгенту Хорці з патрабаваннем вярнуць уладу. Аднак Хорці прыказаў войску выдаліць караля за межы краіны. Карл IV 6 красавіка вымушаны быў вярнуцца ў Швайцарыю.

У трэці раз Карл IV прыляцеў патаемна ў Вугоршчыну на аэраплане 21 кастрычніка 1921 года. Палёт быў вельмі складаным – рухавік некалькі разоў спыняўся. Ён стварыў Часовы ўрад, якому прысягнула шмат вайскоўцаў. Хорці быў вымушаны заняць стрыманую пазыцыю і нават плянаваў сысці ў адстаўку. У суправаджэнні верных жаўнераў 22 кастрычніка Карл выправіўся на цягніку ў Будапэшт.

Адначасова ён адкінуў прапанаву аб перамовах, якую зрабіў чэхаславацкі міністар замежных справаў. Хорці аддаў распараджэнне войскам аб супраціўленні раялістам. 23 кастрычніка ў Будаорсе адбыўся бой паміж прыхільнікамі Карла IV і харцістамі, падчас якой былі забітыя і параненыя дзясяткі чалавек. Наступным днём Карл высунуў ультыматум Хорці, але быў арыштаваны ў горадзе Тата. 2 снежня 1921 г. Нацыянальны сход пастанавіў пазбавіць Габсбургаў трона, а Карла дэпартаваць з краіны. Карл IV быў 19 снежня дастаўлены на востраў Мадэйра, прызначаны яму як месца высылкі. 1 красавіка 1922 года ён памер ад запалення лёгкіх. Ён захварэў пасля паездкі ў горад на самаходзе марозным зімовым днём. У 2003 годзе Карл IV быў беатыфікаваны Каталіцкім Касцёлам.

Дзейнасць рэгенту Хорці

У жніўні 1922 г. дэлегацыя вугорскіх палітыкаў прапанавала Хорці карону, аднак ён адкінуў іхнюю прапанову.

Рэгент Хорці захаваў пасаду галоўнакамандуючага, але найперш займаўся прадстаўніцтвам краіны за мяжой, прызначэннем і прыёмам паслоў. Адыяго залежала зацверджанне заканадаўчых пытанняў вайны і міра. Ад 1937 года ён атрымаў права абвясціць вайну і заключыць мір бяз згоды парламэнту. Хорці свае функцыі рэалізоўваю праз прызначаны ім урад. Законы ён не зацвярджаў, але мог двойчы вяртаць законы парламэнту на дадатковы разгляд. Рэгент карыстаўся заканадаўчай ініцыятывай, правам склікання і роспуску парламэнту. Закон гарантаваў недачыкальнасць асобы і годнасці рэгенту, аднак

і ён мог быць прыцягнуты да адказнасці ў выпадку парушэння закона.

У 20-30-я гады Хорці імкнуўся пераадолець знешнепалітычную ізаляцыю, у якой трымалі Вугоршчыну краіны Малое Антанты (Чэхаславацкія, Румынія і Югаславія). Пры дапамозе Мусаліні суседнія краіны 5 красавіка 1927 года падпісалі дамову «Аб вечным міры і сяброўстве». Пасля Італіі на збліжэнне з Вугоршчынай пайшла Нямеччына. 2 снежня 1938 г. у адпаведнасці з рашэннямі Першага венскага арбітража Вугоршчына атрымала 12 тыс. кв.

Карона сьв. Стэфана; Карл IV з жонкай Зітай і сынам Отта; Вугорская дзяржава ў 1683, 1914, 1920 гадах.

км у Паўднёвай Славаччыне і частку тэрыторыі сучаснага Закарпацця з насельніцтвам каля 1 млн. чалавек. Неўзабаве Хорці заявіў аб тэрытарыяльных прэтэнзіях да Румыніі. Улетку 1940 года другім венскім арбітражам Вугоршчыне была вернутая паўночная частка Трансільваніі агульнай плошчай 43,5 тыс. кв. км з насельніцтвам 2,5 млн. чалавек. Паўднёвая Трансільванія засталася ў складзе Румыніі.

Другая сусветная вайна

26 чэрвеня 1941 г. на гарады Раха, Мункач і Кашша (Кошыца) былі здзейснены паветраныя налёты з усходу (магчыма, гэта была нямецкая правакацыя). На наступны дзень Вугоршчына абвясціла вайну Савецкаму Саюзу.

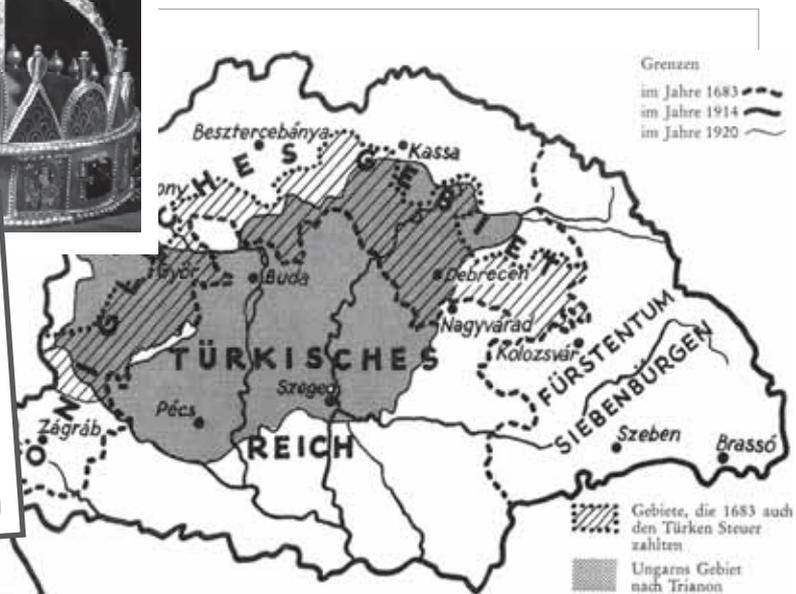
Аднак урад Вугоршчыны ўсё больш ухілялася ад выканання патрабаванняў нацыстаў. У выніку 17 сакавіка 1944 г. фюрэр абвясціў Хорці аб ваеннай акупацыі Вугоршчыны. Хорці саступіў Гітлеру і вырашыў застацца на сваёй пасадзе. Такое рашэнне задавальняла немцаў, бо надавала выгляд законнасці ўварваньню і захавання саюза дзвюх дзяржаваў.

Немцы правялі татальную мабілізацыю ў войска, пачалі дэпартацыю жыдоў. Хорці асабіста ўмяшаўся і здолеў спыніць дэпартацыю.

У 1944 годзе Хорці пачаў патаемныя перамовы з СССР аб выхадзе з вайны. 15 кастрычніка 1944 г. пасля працяглага паседжання Кароннае Рады Хорці звярнуўся на народ і абвясціў замірэнне з Савецкім Саюзам. Але 16 кастрычніка 1944 г. Хорці арыштавалі немцы і прымуслі скласьці з сябе абавязкі кіраўніка дзяржавы. Час рэгентства скончыўся.

Хорці памер ў Эштарыле ў Партугаліі 8 лютага 1957 года. 4 верасня 1993 года быў перазахаваны на сямейных могілках у Кендэршы.

Пасля акупацыі Вугоршчыны савецкімі

войскамі ў 1945 годзе былі праведзеныя парламанцкія выбары, але неўзабаве ўладу прыбралі сталіністы. На манархію ў Вугоршчыне забыліся на даўгі час.

Што ж зараз?

У снежні 1916 годзе крон-прынцам Вугоршчыны стаў Отта фон Габсбург, старэйшы сын караля Карла IV (нарадзіўся 20 снежня 1912 года). У 1935 годзе ён скончыў Каталіцкі ўніверсітэт у Leuven. Перад Другой сусветнай вайной эміграваў у ЗША, дзе заклаў да змаганьня з нацызмам.

У 1951 годзе пабраўся шлюбам з Рэгінай Сакс-Мейнінгэнскай, мае 7 дзяцей і 22 унукі.

У 1961 годзе пацверзіў свае прэтэнзіі на Аўстрыйскі і Вугорскі трон і дамогся вяртання ў Аўстрыю ў 1966 годзе. Прыхільнік аб'яднанае Эўропы, чалец Эўрапарламанту ў 1977-1999 гадох. Вядомы сваёй крытыкай Ізраіля і ЗША, параўнаннем Пуціна з Гітлерам. Лічыць Расею найбольшай пагрозай для Эўропы.

Арыкул узяты з блэгу:
http://community.livejournal.com/by_monarchist/

ІДЭ

Эта

не цырылічны шрыхт, пэўна ж, але й не лацінка, натуралёва. Апошнімі карысталі ў нас ізь кірыліцы хіба Скарына ды Будны, не надавалася бо да друку й чыгэльнасьцяю не вылучалася. Адылі ў статутох карысталі зь яе тыхеля ў мянопісах. Хуткапіс, якім друкавалі й пісалі мэтрыкаў, станавіў ужо стылізаванае да лацінкі цырыліцы, а ўжо паслей, за 17-га старочка, яго максымальна наблізіў быў да лацінкі Гальяш Капіевіч дзеля чыгэльнасьці й латвасці друку, працаваў бо за дырэхтара друкарні ў Амстэрдаму, ён, мабыць, і вынайшаў ныйісных у кірыліцы літараў: э, й, ё, ы. Знакам тым то капіеўка.

Кірылікай чытаці было б зацяжка. Капіеўка распаўсюдзілася выціснёўшы кірылікі з хуткапісам а дапяла да сяння. Усі тры гэтыя грапікі створанымі пэўнымі людзьмі штучна й дамэтна – дзеля распаўсюду хрысьціянства й за ягоным часам, адылі й ня маюць выкшталцонай густоўнасьці лацінкавых шрыхтоў, якія паўстаўшы даўгой эвалюцыяй з гэрогліфаў першых цывілізацыяў як часыціна жывога, натуралёвага рытуялу.

Да нас жа капіеўкі занеслі на маскальскіх багнэтах, разам ізь ііхным праваслаўем а усімі дадаткамі а наступствамі. Калі бо Капіевіч вынаходзіў ноўшай адмены шрыхту – працаваў быў на патрэбы расейскай імперыі, й менавіта зь ягонае прапановы расейскі маньяк-рэфарматар Пётра усталяваў у імперыі ноўшых стандардаў на шрыхты. Але ж у нас на гэі час кірыліка й хуткапіс былі ўжо занядбанымі й патрэбы капіеўкі ныйсавала.

Варта згадаць іж адрод наськага друку паचाўся быў у польскае лацінцы дзеля кансьпі-

не цырылічны шрыхт, пэўна ж, але й не лацінка, натуралёва. Апошнімі карысталі ў нас ізь кірыліцы хіба Скарына ды Будны, не надавалася бо да друку й чыгэльнасьцяю не вылучалася. Адылі ў статутох карысталі зь яе тыхеля ў мянопісах. Хуткапіс, якім друкавалі й пісалі мэтрыкаў, станавіў ужо стылізаванае да лацінкі цырыліцы, а ўжо паслей, за 17-га старочка, яго максымальна наблізіў быў да лацінкі Гальяш Капіевіч дзеля чыгэльнасьці й латвасці друку, працаваў бо за дырэхтара друкарні ў Амстэрдаму, ён, мабыць, і вынайшаў ныйісных у кірыліцы літараў: э, й, ё, ы. Знакам тым то капіеўка.

Кірылікай чытаці было б зацяжка. Капіеўка распаўсюдзілася выціснёўшы кірылікі з хуткапісам а дапяла да сяння. Усі тры гэтыя грапікі створанымі пэўнымі людзьмі штучна й дамэтна – дзеля распаўсюду хрысьціянства й за ягоным часам, адылі й ня маюць выкшталцонай густоўнасьці лацінкавых шрыхтоў, якія паўстаўшы даўгой эвалюцыяй з гэрогліфаў першых цывілізацыяў як часыціна жывога, натуралёвага рытуялу.

Да нас жа капіеўкі занеслі на маскальскіх багнэтах, разам ізь ііхным праваслаўем а усімі дадаткамі а наступствамі. Калі бо Капіевіч вынаходзіў ноўшай адмены шрыхту – працаваў быў на патрэбы расейскай імперыі, й менавіта зь ягонае прапановы расейскі маньяк-рэфарматар Пётра усталяваў у імперыі ноўшых стандардаў на шрыхты. Але ж у нас на гэі час кірыліка й хуткапіс былі ўжо занядбанымі й патрэбы капіеўкі ныйсавала.

Варта згадаць іж адрод наськага друку паचाўся быў у польскае лацінцы дзеля кансьпі-

Да квэстайі эпікі

рацыі а клясьчыная наськая лацінка распаўсюдзіўшыся была за першага нямецкага вызваленьня спад кацапаў. Карыстаньне ж зь беларускае капіеўкі заўжды пашыралася за расейскім займом а уплывам. Адылі, ймне вельмі ненатуралёва складаці допіса капіеўкаю ня дзеля ахвіцьёзнае ўстановы, а дзеля сабе, сябраў, знаёмцаў, а пагатоў, дзеля неабьякавае ймне Асобы. Дый візуальна капіеўка не перадае мойскіх духу, настрою, узьнёслых шляхоцкіх ідэяляў а самога мойскага йіміджу й стылю.

Імнемлоснымі спробы рэанімаваці а залучыці абегу кірылікі. Роўнаж до гідзяць нягелля ўдаваньні капіеўкай на готык. Гэна ці ня тоесным садомскаму вычварэньню! Капіеўка бо а кірыліка не магуць а ня мусяць быці прыгожымі бо былі створанымі брыдоу дзеля брыды. Каб стаціся ўрэсьце паўнавартаснымі а самакаштоўнымі грэ задрынуці гэнае слаўнай саўковай традыцыі – рабленьня цукеркаў з абычаго!

Рубіконам да гэткага радыкальнага стаўленьня да кірылікі з капіеўкаю сталася наведваньне мною выкладу пра рукапісныя й першадрукаваныя ксёнгі на кніжні нацыйнае. Гэнам ільга было пагартачь а памацаць, раз-

гледзеці падрабязна гэных аўтэнтчных помнікаў. Забачыўшы рожніцы сталаверскіх, кіяньскіх, йінных маляваных кірылікай, друкаваных Скарынам, Мсьціслаўцом, Будным ксёнгаў у кірыліцы проці гаднэй протарэнсансавой парыскай кантычкі (гл. «Du Cante de Paris», # 096/1307.) з усяю выкшталцонасцьцяй готыку ў мініятуры я праканаўся за антыэстэтычнасьцяю кірыліцкае квазікультуры, за антыгустоўнасьцяй гэнае плейстры ўсьясветнае спадчыны. Й ня ўподзіў чага гэныя схізматы гэнкімі нягелымі калі мусілі бачыць на бізантыйшчыну й кірыліччыну! Ймне сорам іж я маю дачынасьці да спадчыны зы Скарыном а кунпаніай. Ймне няўрымсьліва рупе зчураціся яе, а калі няма як зчураціся дык ач бы ня носіць яе на сабе.

Пан Скіргайла Палязцікі

КАРОЛЬ СТАХ – ЦЭНТРАЛЬНАЯ ПОСТАЦЬ МІТАЛЯГІЧНАГА ПАНТЭОНА ШЧЫРЫХ БЕЛАРУСОЎ

эпічны герой-збаўца (Месья Шчырага Люду), прыйсьце якога паклікана назаўжды знішчыць прыгнёт зманкуртаваных паноў, знішчыць выгодную культурным шавіністам аўраамічную рэлігію, правесці Татальную Эмансіпацыю інсітна-рэфлекторных паводзінаў і ўсталяваць на зямельцы гаротнай Шчыры Вырай Дзядоў (больш-менш аналагічны гагенаваму Таіці ды/ці дзювальсіскаму Гаіці). Цьмяныя звесткі пра К.С. блукалі ў масавай свядомасці шчырага этнакультуралігічнага (прыгонна-калгаснага) сялянства, пачынаючы, сама меней, з 15 ст. Цэнтрам апазіцый прагнілым віленскім уладам здаўна лічыўся Аршанскі павет, і менавіта з ім народна-смехавая культура маўклівай большасці інтуітыўна звязвала свае спадзіванні на прыйсьце збаўцы.

У якасці прататыпу К.С. можна разглядаць такіх правадыроў стыхійных выступаў шчырага люду супраць тыраніі падступных лацінянскіх псоў-рыцараў, ліцвіна-сармацкіх паноў-прыгняталнікаў, як *Налівайка*, *Мурашка*, *Ваічыла*, *Тубыла* і г.д. Аднак іх дзейнасьць, хця аб'ектыўна і служыла сакральнай справе шчырабеларуска-этнакультуралігічнага назапашвання, насіла лакальны (як у часе, так і ў прасторы) характар і не надавала *Жакерый* агульнанацыянальнага маштабу, неабходнага для поўнай і канчатковай перамогі і ўсталявання Выраю. Нават заснаванне БНР (БССР) у 1918-1919 гг. і наступны поўны разгром рэштак лацінства ў 1944 г. не надалі вобразу К.С. лягічнай завершанасці і дасканаласці. На ягоную ролю некаторы час прэтэндаваў І.Д. Луцкевіч (*Купала*), але нават ягоныя прэтэнзіі на радство з галоўным баством архаічнага пантэону і перьядычныя візіты ў падаршанскія Ляўкі, дзеля адчайных

КАРОЛЬ СТАХ

спробаў зарадзіцца тамтэйшай энэргетыкай, не прывялі да чаканага выніку. Толькі паваенная дзейнасьць Вялікага Прарока пантаэона Аршанскага павету У.С. Караткевіча, якога можна па праву лічыць Праддечам К.С., сталася істотным штуршком для трансфармацыі перадіснавання К.С. у сапраўднае існаванне. Чулае сэрца У.С. Караткевіча, нягледзячы на значныя дасягненні шчырабеларуска-этнакультуралігічнага назапашвання ў сяр. XX ст. (поўная калектывізацыя і знішчэнне рэштак прыватнай уласнасці, імклівы рост колькасці сябраў Саюзу пісьменнікаў і накладу выданняў “Вожык”, ЛіМ і інш., адносны росквіт нац. Культурны ў выглядзе п’есы “Лявоніха на арбіце”, песьні “Што за народ такі? Вядома, землякі!” і шматлікіх нізак вершаў пра мову і зямельку, амаль поўнае закрыццё і знішчэнне касцёлаў як асяродкаў панска-лацінскага зманкуртаваньня) безпамылкова схпіла сутнасьць ягонага часу: недахоп *Шчырасьці* (галоўнай містыка-сакральнай субстанцыі ў шчырых беларусоў). Нават тагачасны этнарх беларусоў П.М. Машэраў, які здаваўся многім сучаснікам эталонам Шчырага Беларуса, што і перадвызначыла ягоную гвалтоўную смерць ад рук ворагаў, не пераконваў Праддечу. Для яго Машэраў быў занадта стрыманым у сваіх паводзінах, недастаткова рашучым у рэалізацыі ў жыцці самых смелых сацыяльна-эратычных фантазій простага шчырага люду. У сваіх эпічных творах пра Шчырага Мужыцкага Караля (“Дзікае паляванне”, “Цыганскі кароль”, “Сівая легенда”) Праддеча прадказваў хуткі і непазбежны прыход К.С. са сваёй роднай Аршаншчыны... (рукапіс абрываецца. Паводле аналізу масляных плямаў, датуецца 1985 г.)

Машн Курт

ІДЭІ

ЮРЫДЫЧНЫЯ ПАДСТАВЫ РЭСТАЎРАЦЫІ ВКЛ

У ПІСТАРЫЯГРАФІІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ не было глыбокіх апрацаваных дачына юрыдычных аспектаў ліквідацыі і адпаведна мажлівай рэстаўрацыі Вялікага Княства Літоўскага. Вынікае гэта з факту, што дадзена тэма ўяўляецца даследчыкам пазбаўленай практычнага дастасавання і адпаведна немэтазгоднай да распрацоўкі. Прымаецца за аксіёму сцвяверджанне, што ВКЛ аднавіць немажліва, а таму і няма сэнсу глыбока разважаць менавіта над юрыдычнымі аспектамі яго ўпадку і магчымасцямі аднаўлення. У той жа момант шмат гаворыцца і пішацца аб іншых: палітычных, вайсковых, культурных аспектах упадку. Аўтару дадзена прапорцыя падаецца несправядлівай, бо незалежна ад адказу на пытанне “Ці можна адрадіць ВКЛ?”, належыць глыбока прааналізаваць усе аспекты яго ўпадку, а перад усім юрыдычныя, бо толькі яны грунтуюцца ў сваёй абсалютнай большасці на дакументах, што робіць такое апрацаванне непараўнальна больш годным даверу, чым найверагоднейшая палітычная версія.

Неабходнасцю навуковай карэктнасці тэксту зьяўляецца вызначэнне агульных рамак і зыходных пастулятаў даследвання, пры якіх высновы тут прадстаўленыя будуць падавацца важнымі. За часовы перыяд даследвання аўтар уважае слухным узяць прамажак часу ад 1768 г. – завязаньня Барскай канфэдэрацыі да падзеяў 1991 г. – упадак СССР. Аўтар зыходзіць у сваіх разважаннях таксама з наступнага дапушчэння:

актамі, што датычаць пытання ВКЛ зьяўляюцца таксама акты у якіх узгадваецца толькі назва Каралеўства Польскае, бо незалежна ад фізычнага засягу такіх утварэнняў, іх утваральнікі альбо падначаленыя

ці падданняў заўжды мелі на ўвазе аднаўленне Уніі Літвы і Кароны, і адпаведна ВКЛ.

Пры аналізе комплексу дакументаў была пастаўлена задача: выясьніць якія прававыя акты стаяць сёння на перашкодзе да рэстаўрацыі ВКЛ, а таксама якія акты могуць стаць асновай для рэстаўрацыі ВКЛ. Пры аналізе былі сфармаваны адпаведныя прававыя лініі, існаваўшыя непарыўна на працягу пэўнага часу. Для лепшай нагляднасці яны выкладзены ў форме ніжэйпрыведзенай табліцы¹.

У выніку ўсе акты, што датычаць правых дзеянняў ВКЛ альбо дзеля яго аднаўлення можна падзяліць на тры галоўныя палітычна-прававыя лініі. Барска-канстытуцыйная (I) вынікала з ідэяў і дзейнасці Барскай канфэдэрацыі і акту Канстытуцыі 3 Мая. Потым яе ідэі праявіліся часткова ў дзяржаўных утварэннях, заснаваных Напаліёнам Банапартам. Кансэрватыўна-лібэральная (II) вынікала з ідэяў і дзейнасці кансэрватыўна-лібэральнай апазіцыі (Таргавіцкай канфэдэрацыі) ў перыяд пасля прыняцця Канстытуцыі 3 Мая і ў часе “Гродзенскага Союму” 1793 г. Трэцюю групу (Іншыя) утвараюць шэраг спробаў аднаўлення Кароны Польскай і ВКЛ, заініцыяваных трэцімі бакамі ў розны час. На супрацьлеглай шалі знаходзяцца акты трэціх бакоў, што закраналі тэрыторыі ВКЛ, але ня мелі на мэце аднаўлення ці згадак аб

¹ пазіцыі, вылучаныя аліўкавым колерам плас стиль **Bold** зьяўляюцца вехамі, што вызначаюць правую прастору для наступнага перыяду і могуць траціць сваю правую сілу, траплячы ў супярэчнасць з наступнымі лёсавызначальнымі падзеямі; колер абазначае сувязь паміж падзеямі дадзенай лініі (аўт.)

ПРАВОВАЯ ЛІНІЯ I	ПРАВОВАЯ ЛІНІЯ II	ІНШЫЯ ЛІНІІ
1668-1772 гг. Барская Канфэдэрацыя		
4 студзеня/25 ліпеня/5 жніўня 1772 г. I падзел Рэчы Паспалітай		
30 верасня 1773 г. “Сойм Варшаўскі”		
“Чатырохлетні Сойм” прымае 3 мая 1791 г. “Канстытуцыю 3 Мая”, якая ўсталёвае дзедзічную манархію і замацоўвае Саксонскую дынастыю на польска-літоўскім троне па Каралі Станіславе Аўгусте Панятоўскім		
20 кастрычніка 1791 г. “Заручыны Абойга Народаў” 1792 г., што рэгулявалі стасунак Кароны і Княства		
14 мая 1792 г. “Таргавіцкая Канфэдэрацыя”		
18 мая 1792 г. Пачатак вайны Рэчы Паспалітай з Расеяй (Таргавіцкай Канфэдэрацыяй), Кароль прызнае правую лінію I		
	25 чэрвеня 1792 г. у Вільні створана “Гэнэральная Канфэдэрацыя ВКЛ”. На чале канфэдэрацыі біскуп Інфлянцкі Юзэф Касакоўскі	
	23 ліпеня 1792 г. далучэнне, пры падтрымцы 2/3 пашыранага Ураду, Караля Станіслава Аўгуста Панятоўскага да Таргавіцкай Канфэдэрацыі (пераход Караля да прававой лініі II)	
23 ліпеня 1792 г. на загад Караля войскі Рэчы Паспалітай спыняюць вайсковыя дзеянні супраць Расеі		
23 студзеня 1793 г. II Падзел Рэчы Паспалітай		
	17 чэрвеня – 24 лістапада 1793 г. Гродзенскі Сойм на падставе рашэння Гэнэральнай Канфэдэрацыі Абойга Народаў 16 чэрвеня 1793 г.; Скасаванне Канстытуцыі 3 Мая; Роспуск Таргавіцкай Канфэдэрацыі (заканчэнне прававой лініі II у выніку III падзелу Рэчы Паспалітай)	

ВКЛ (акты XX ст.).

Разгледзім больш падрабязна кожную з ліній. Найбольш добра даследавана з іх першая – барска-канстытуцыйная. Яна мае два асноўныя этапы: ад Барскай канфэдэрацыі да Канстытуцыі 3 Мая, ад Канстытуцыі да III падзелу Рэчы Паспалітай. Яе частковым працягам зьяўляецца Напалеаніда-адутварэння Варшаўскага Княства да Венскага Кангрэсу. Ад 1815 г. і далей немажліва казаць аб існаванні даленай лініі, якая па вызначэнні была замкнёная Венскім Кангрэсам, а замест узынкла расійска-імператарская, якая слаба нагадвала ўзгаданую. Хаця трэба зазначыць некаторыя прававыя нормы перавандравалі з Варшаўскага Княства ў Каралеўства Польскае і існавалі там да 1831 г. У барска-канстытуцыйнай лініі ёсць адзін да канца невызначаны момант, які не дазваляе мець яснае ўяўленне аб апошнім прававым стане ВКЛ. Гэта пытанне легітымнасці прыняцця Канстытуцыі 3 Мая. Як вядома яна была прынята пры адсутнасці кворуму. Тым не меней, дэ-факта, Канстытуцыя 3 Мая дзейнічала да 23 ліпеня 1792 г. – моманту далучэння Каралю Станіславу Аўгусту Панятоўскаму да Таргавіцкай канфэдэрацыі. Гэта пацвярджаюць дакуманты аб апрабаванні Канстытуцыі мясцовымі соймамі, а таксама міжнародныя рэакцыі на прыняццё Канстытуцыі, як рэальнага факту. Акт прысягі Т.Касцюшкі ў 1794 г. зьяўляецца дзеяннем, скіраваным на аднаўленне ладу паводле Канстытуцыі 3 Мая, але фармат гэтага дзеяння і форма кіравання (дыктатура) не дазваляе аднесці яго да актаў дзяржаўных, хіба толькі да прота-дзяржаўных. Магчыма так адбылося і з таго, што Канстытуцыя 3 Мая скасоўвала мажлівасць склікання канфэдэрацыі і адпаведна звужала правае поле для будучых дзеянняў па ўласным аднаўленні. З пункту гледжання пытаньня аб магчымай рэстаўрацыі ВКЛ у сённяшнім дні, фармальны ўпадак Канстытуцыі 3 Мая зьяўляецца фактам пазытыўным, толькі не з прычыны ўяўнага абмежавання сувэрэнітэту ВКЛ у той час¹, але з пункту гледжання менавіта скасавання канфэдэрацыі. Праз упадак Канстытуцыі, адраджэнне ВКЛ магчыма праз скліканне Гэнэральнай Канфэдэрацыі ВКЛ. Да таго ж няма звужэння поля пошуку будучага

манарха, бо захоўваецца элекцыйнасыць. У той жа час аўтар лічыць неабходным, дзеля ўмацавання выбранай лініі разьвіцця, адразу пасля рэстаўрацыі ВКЛ ухваліць Канстытуцыю 3 Мая, якая забяспечвае традыцыйную для Літвы дзедзічнасыць манарха.

Другая, кансэрватыўна-лібэральная лінія названа так паводле асноўных пастулятаў яе прадстаўнікоў: захаванне станаўля прывілеі, але неўспрыманне “абсалютысцкага дэспатызму” Канстытуцыі 3 Мая. Лінія гэтая пачынаецца дзейнасьцю Таргавіцкай канфэдэрацыі, а сканчваецца Гродзенскім Соймам 1793 г.

Так сталася, што з пункту гледжання легітымнасці нельга цалкам успрыняць канцэпцыю I ці II ліній. За вызначальнік фактычна дзёчных нормаў, адпаведна і ладу дзяржавы, аўтар узяў пазіцыю караля Рэчы Паспалітай. Яго ваганні зрэшты адпостроўвалі і рэальныя настроі ў краіне. Згодна з гэтым, апошнім актам Рэчы Паспалітай (адпаведна Кароны і ВКЛ), які адбыўся да ліквідацыі фэдэратыўнай дзяржавы быў Гродзенскі Сойм 1793 г., а апошнім днём існавання ВКЛ і ўсёй Рэчы Паспалітай – 24 лістапада 1793 г.

На думку аўтара, пасля 24.11.1793 не існуе цалкам легітымнай лініі, на якой неабходна было б грунтаваць адраджэнне ВКЛ. Тым ня меней, некаторыя акты ці лініі адпостроўвалі складаны працэс унармавання юрыдычнай спадчыны ВКЛ, і аказалі свой уплыў на далейшае гістарычнае разьвіццё земляў ВКЛ. Трэба адзначыць, што думка аб аднаўленні ВКЛ ніколі не пакідала розумаў эліты – шляхты ВКЛ. Да гэтага неабходна дадаць, што ў розумах шляхты ВКЛ ніколі не ўзынкала ідэя аб разрыве Уніі з Польшчай, а нават, калі так і здавалася звонку, то гэтага не было ў сапраўднасці. Па гэтым прызнаку належыць вылучыць толькі спробу абвяшчэння аднаўлення дзяржаўнасыці канстытуцыйна-манархічнай Літвы ў Уніі з Вюртэмбэргам 11.12.1917 з пакліканнем на літоўскі трон Міндаўгаса II (князя Вільгельма фон Урах Вюртэмбэрг). У даным выпадку можна адназначна сцвердзіць аб разрыве Уніі з Польшчай і завязанні новай Уніі з Княствам Вюртэмбэрг.

Апроч моманту юрыдычнага, важным ідэалгічным момантам

ПРАВОВАЯ ЛІНІЯ I	ПРАВОВАЯ ЛІНІЯ II	ІНШЫЯ ЛІНІІ
<p>Прысяга Т.Касцюшкі ў Кракаве і вайна прыхільнікаў “Канстытуцыі 3 Мая” з Расеяй 12 сакавіка – 16 лістапада 1794 г. (заканчэнне прававой лініі I у выніку паражэння паўстанцаў)</p>		
<p>24 кастрычніка 1795 г. III Падзел Рэчы Паспалітай (заканчэнне прававой лініі II у выніку III падзелу Рэчы Паспалітай)</p>		
<p>25 лістапада 1795 г. Кароль Станіслаў Аўгуст Панятоўскі ўчыніў абдыкацыю (адрачэнне) на карысьць Расеі</p>		
<p>Патаемны артыкул Канвенцыі паміж Расеяй і Прусіяй ад 15/26 студзеня 1797 г., які “вячыста” забараняў ужываць назву Каралеўства Польскага і тытул Каралю Польскага</p>		
		<p>3 лістапада 1811 г. праект указа Імпэратара Расійскай Імпэрыі новай арганізацыі заходніх губэрняў паводле запіска Міхала Клеафаса Агінскага</p> <p>Утварэнне Варшаўскага Княства Напаліёнам Банапартам 22 ліпеня 1807 г.</p> <p>Гэнэральная Канфэдэрацыя Каралеўства Польскага, завязаная на Сойме надзвычайным Варшаўскага Княства 28 чэрвеня 1812 г. вяртала лад I Рэчы Паспалітай, вяртаючы гэрб Арла і Пагоні і колеры Барскай Канфэдэрацыі</p> <p>29 чэрвеня 1812 г. Акт аднаўлення Уніі Літвы і Польшчы ў Вільні</p> <p>1 ліпеня 1812 г. загад Напаліёна аб утварэнні Камісіі Часовага ўраду (КЧУ) ВКЛ</p> <p>30 красавіка 1813 г. спыненне дзейнасці Гэнэральнай Канфэдэрацыі Каралеўства Польскага</p>

у пытанні аднаўлення ВКЛ была традыцыя Канстытуцыі 3 Мая. Многія праціўнікі Канстытуцыі лічылі яе творам якабінаў – найбольш гарачых рэвалюцыянэраў – прэкурсараў бальшавікоў. Больш таго лічылі, што яна ёсьць рэвалюцыйна-аўтарытарнай, якая нішчыць спрадвечныя “вольнасьці шляхецкага стану”. А ўважаючы сябе за “рэпубліканаў” казалі аб увядзеньні ў Рэчы Паспалітай абсалютнай манархіі. З іншага боку лібэралы і якабіны ўважалі Канстытуцыю 3 Мая за недасканалую, старасьвецкую і кансэрватыўную, якая толькі трошкі адчыняла брамы свабоды. На думку аўтара найбольш адпавядае сутнасмаму духу Канстытуцыі наступнае выказваньне Міхала Сакальнікага: “Такім чынам парадак, які хацелі ўсталяваць Палякі, анархія, якую яны пажадалі задушыць у зародку, у вачох Кацярыны Вялікай – філэзафа, было бунтам. Манархічная водле духу Канстытуцыя 3 Мая 1791 г. была для яе нічым іншым, як брыдкім творам якабінізму. Праўда ж у тым, што Палякі, усе як адзін імкнуліся выключна да нацыянальнай незалежнасьці, пры тым незалежнасьці па сапраўднаму палітычнай, але ні ў якім разе не да алігархічнай, якая ўрэшце рэшт і скінула іх у бездань.”²² Аб тым, што Канстытуцыя 3 Мая не была творам якабінізму сьведчыць і рэакцыя Аўстра-Вугоршчыны, краіны, якая на працягу ўсяго XIX в. лічылася апорай каталіцка-традыцыяналістычнай ідэі ў Эўропе. У 1791-1792 гг., да сьмерці Цэсара Леапольда II, Аўстра-Вугоршчына пазытыўна адносілася да Канстытуцыі, пераконвала Электара Саксоніі Фрыдэрыка Аўгуста прыняць прапанову і заняць польска-літоўскі трон. Найлепш няхай сьведчаць словы самога Цэсара, выказаныя 11.06.1791 у лісьце да Электара: “...са свайго боку суджу, што Ваша Каралеўская Міласць цалкам перакананы, што ўсе суседнія моцы могуць толькі цешыцца з гэтага выбару. Ён адпавядае жаданьням усіх Палякаў і ў будучы прынясе ім сапраўднае шчасьце”.²³ Хаця вядома агульны неспакой перад распаўсюджваньнем французскіх ідэяў існаваў, тым ня менш існавала і сьведомасьць у неабходнасьці ўмацаваньня Канстытуцыі кансэрватыўнымі мэханізмамі, аб чым сьведчыць размова паміж пляменьнікам Караля Станіслава Аўгуста, князем Станіславам

Панятоўскім і Цэсарам Аўстра-Вугоршчыны Леапольдам II у лістападзе 1791 г.: “...Згодна з даручэньнямі Станіслава Аўгуста кн. Станіслаў стараўся пераканаць Цэсара, што боязь перад пашырэньнем французскіх дэмакратычных, ці ўвогуле якабінскіх ідэяў у Польшчы абсалютна неабгрунтаваная. Адказваючы на гэта Леапольд II “падкінуў ідэю усталяваньня ў нас праз Pacta Conventa дзедзічнага сэнату і маяратаў. Нават Расея бачыла б у гэтым свой інтарэс, разлічваючы на сталья стасункі з пэўнымі фаміліямі. Абсалютна неабходна – казаў Леапольд II – каб вы заняліся аховай вялікай маёмасьці. Я трактую Польшчу, як бар’ер паміж Расеяй і маімі гаспадарствамі, неабходны дзеля забесьпячэньня для іх спакою. Ідэя дзедзічнага сэнату можа спадабацца электару...”²⁴

Іншым важным аспэктам правапераемнасьці польска-літоўскага трону было г.зв. “саксонскае пытаньне”. Пытаньне гэтае стаяла на парадку дня ад моманту прыняцьця Канстытуцыі 3 Мая – у 1791 г. ажно да 18 мая 1815 г., калі Кароль Саксоніі зрокся сваіх прэтэнзіяў на трон Варшаўскага Княства. Прычынай неяснасьцяў вакол гэтага пытаньня быў абсалютна няпраўны акт зрачэньня Станіслава Аўгуста Панятоўскага польска-літоўскага трону на карысьць Расеі 25 лістапада 1795 г. Кароль Рэчы Паспалітай ня меў права зракацца трону на карысьць якой-кольвек дзяржавы, а мусіў бы настаць час безкаралеўя, пасля якога новая элекцыя. Зыходзячы з гэтага акту адрачэньня Расея ўважала сябе за адзіную спадчыньніцу польскага трону, а Напаліён адцягваў абвяшчэньне Каралеўства Польскага ажно да вайны з Расеяй, бо пачуваўся звязаным гэтым актам адрачэньня, хаця і пасадзіў саксонскага караля на трон Варшаўскага Княства, зрабіўшы актуальным “саксонскае пытаньне” да Венскага Кангрэсу. Цікавы момант датычыць акту зрачэньня²⁵ саксонскага караля. Паводле яго Кароль Саксоніі зрокся толькі і выключна Варшаўскага Княства, нідзе ж няма гутаркі аб зрачэньні польска-літоўскага трону ў разуменьні Рэчы Паспалітай, што робіць гэты акт няважным адносна рэстаўрацыі ВКЛ, як і ўсёй Рэчы Паспалітай.

Асобна неабходна разгледзіць лінію, утвораную Напаліёнам

ПРАВОВАЯ ЛІНІЯ I	ПРАВОВАЯ ЛІНІЯ II	ІНШЫЯ ЛІНІІ
		27 ліпеня 1813 г. спыненьне дзейнасьці КЧУ ВКЛ
		3 мая 1815 г. устанавленьне Каралеўства Польскага пад скіптрам Імпэратара Расійскай Імпэрыі Аляксандра I
18 мая 1815 г. у пакаёвай дамове паміж Прусіяй і Саксоніяй утрымліваецца формула зрачэньня Караля Саксоніі прэтэнзіяў на трон Варшаўскага Княства		
		12 верасьня 1917 г. утварэньне Рэгэнцыйнай Рады Каралеўства Польскага рэскрыптам Цэсараў Прусіі і Аўстра-Вугоршчыны
		11 сьнежня 1917 г. абвяшчэньне аднаўленьня дзяржаўнасьці канстытуцыйна-манархічнай Літвы ў Уніі з Прусіяй з пакліканьнем на літоўскі трон Міндаўгаса II (князя Вільгельма фон Урах Вюртэмбэрг)
16 лютага 1918 г. Літоўская Рада (Тарыба) утварае Літоўскую Рэспубліку		
		

Банапартам. Дэ-факта яна пачынаецца з 22 ліпеня 1807 г. Напалён не надаў Князству Канстытуцыі 3 Мая, уважаючы яе за “надта кансэрватыўную”, а ўвёў свой унівэрсальны кодэкс. У юрыдычным сэнсе Каралеўства Польскае аднаўляецца на Надзвычайным Сойме Варшаўскага Княства толькі пасля пачатку вайны з Расеяй, з прычынаў, апісаных вышэй. Важную ролю адыгрывае акт аднаўлення Люблінскай Уніі ў Вільні, на падставе якога ўтвараецца Камісія Часовага ўраду ВКЛ, якая дзейнічае да ліпеня 1813 г. На прыкладзе дадзенай лініі можна прасачыць механізм аднаўлення ВКЛ, які можа быць задзейнічаны і ў сённяшнім часе, аб чым будзе сказана ніжэй.

У пэрыяд пасля Венскага Кангрэсу ажно да I СВ ідэя аднаўлення ВКЛ не дачакалася свайго праўнага ўвасаблення. Спробы арганізацыі земляў ВКЛ у Расейскай Імпэрыі неаднакроць прадпрымаліся, але ўсе высілкі разьбіваліся аб непераможную лёгку, зададзеную яшчэ Кацярынай II: “...отторжения возвратих”, згодна зь якой землі ВКЛ не зьяўляюцца чужымі, але сваімі вярнутымі пасля шматвяковай акупацыі. У гэтым сэнсе падзелу Рэчы Паспалітай не зьліквідалі да канца польскай дзяржаўнасьці, але ліквідувалі перад усім дзяржаўнасьць ВКЛ і яго унію з Польшчай. Адпаведна не патрабавалася стэцыяльна аднаўляць нейкую суб’ектнасьць ВКЛ. Тым ня меней на адной са спробаў належала б затрымаць увагу, а менавіта на праекце Агінскага ў 1811 г., які ў абліччы небаўспэкі з боку Напалёна, павінен быў бы служыць аб’яднанню мясцовай шляхты пад царскім штандарам. Вяртаньне да гэтай ідэі адбылося яшчэ раз ў 1817 г., калі пад уладай намесьніка Каралеўства Польскага князя Канстанціна Паўлавіча былі сканцэнтраваны ў адной вайскавай акрузе⁶ землі Каралеўства, а таксама губэрні Віленская, Гродзенская, Менская, Валынская і Падольская, а апошнія таксама разам і ў Віленскай Адукацыйнай Акрузе. Князь Канстанцін Паўлавіч быў чалавекам брутальным, але простым. Імкнуўся да аб’яднання пад сваёй уладай усіх земляў І-й Рэчы Паспалітай, чаму перашкодзіла лістападаўскае паўстаньне 1831 г., у часе якога ён памёр. Гледзячы аднак на справу шырэй, трэба сысьвердзіць, што гэтаму перашкаджала ўся палітычная лёгкія

Расейскай Імпэрыі, згодна з якой аднаўленьне ВКЛ ў тым ці іншым выглядзе, сведчыла б фактычна аб неаднароднасьці дадзеных земляў з цэнтральнай часткай Імпэрыі.

Пераломным момантам у пытаньні аднаўленьня ВКЛ зьяўляецца рашэньне Савецкага ўраду ад 28 жніўня 1918 г., згодна з дэкртам Савнаркаму ад 28 кастрычніка 1917 г., у якім Савецкі ўрад “касуе цалкам і неадклічна пагадненьні і канвэнцыі, заключаныя трыма ўладамі, адказнымі за падзел, што мае дачыненне да Польшчы, пачынаючы з пагадненьняў аб трох падзелах Польшчы ад 4 студзеня 1772 г., 23 студзеня 1793 г., і 24 кастрычніка 1795 г., з усімі наступнымі актамі дэмаркацыі, лучна з пагадненьнем ад 4 кастрычніка 1833 г., заключаным паміж Нямецкай і Расеяй”. Гэтае ўрачыстае і канчатковае рашэньне Савнаркаму было апублікавана ў “Весьніку законаў і дэкртаў” Рэспублікі Саветаў, аб ім таксама праінфармаваны Нямецкі ўрад афіцыйнай дэкларацыяй Савецкага ўраду ад 3 кастрычніка 1918 г., і з гэтага дня зьяўляецца юрыдычна важным.

Надзвычайная важнасьць дадзенага рашэньня праяўляецца ў двух момантах. Па-першае, гэтым актам касаваліся ўсе акты падзелаў Рэчы Паспалітай, а таксама і акты Венскага Кангрэсу. Па-другое, Савецкая Расея, прымаючы такое рашэньне не магла проста інкарпараваць былыя землі ВКЛ і Рэчы Паспалітай, але павінна была ўтварыць на іх месцы замяшчальныя структуры, якімі зьявіліся УССР, БССР, а пазней і ЛітССР. Гэтыя структуры былі фармальна незалежнымі і не ўвайшлі ў склад РСФСР. У выніку былыя землі ВКЛ аказаліся як бы пад часовым кіраваньнем новаўтвораных суб’ектаў без гістарычнай традыцыі, выключна на праве сілы. Урэшце, у выніку Патсдамскіх пагадненьняў гэтыя суб’екты набылі сённяшні тэрытарыяльны кшталт, але іх прававая сутнасьць засталася нязьменнай:

- гэтыя суб’екты ня маюць легітымнай пераемнасьці ад ВКЛ;
- гэтыя суб’екты ўтвораны на падставе сумніўнай “квазі-дэмакратычнай” працэдуры пры сілавой падтрымцы Савецкай Расеі, а потым СССР.

ПРАВАВАЯ ЛІНІЯ I	ПРАВАВАЯ ЛІНІЯ II	ІНШЫЯ ЛІНІІ
	25 сакавіка 1918 г. абвяшчэньне БНР 3 кастрычніка 1918 г. дэнансацыя Савецкай Расеяй пагадненьняў з Прусіяй і Аўстра-Вугоршчынай аб падзелах Рэчы Паспалітай ад 1772, 1793 і 1795 гг., лучна з наступнымі пагадненьнямі, у тым ліку ад 1833 г.*	11 лістапада 1918 г. утварэньне Польскай Рэспублікі – правапераемніка Рэгэнцыйнай Рады Каралеўства Польскага
1 студзеня – 27 лютага 1919 г. утварэньне ССРБ (падставы БССР)		
27 лютага – жнівень 1919 г. існаваньне Літоўска-Беларускай Савецкай Рэспублікі		
жнівень 1919 – верасень 1991 гг. існаваньне БССР		
12 ліпеня 1920 г. пагадненьне паміж Савецкай Расеяй і Літоўскай Рэспублікай		
18 сакавіка 1921 г. “Рыскі Пакой” паміж Польшчай з аднаго боку і Савецкай Расеяй і Савецкай Украінай з іншага		
30 сьнежня 1922 г. утварэньне СССР (правапераемніка Савецкай Расеі)		
23 жніўня 1939 г. “Пакт Рыбэнтропа-Молатава”		
15 чэрвеня 1940 г. ліквідацыя Савецкім Саюзам Літоўскай Рэспублікі і ўтварэньне ЛітССР		
1943-1945 гг. у выніку Тэгэранскай, Ялцінскай і Патсдамскай канфэрэнцыяў паміж ЗША, СССР і Вялікабрытаніяй замацаваны новы падзел Эўропы		
1946 г. утварэньне ПНР		
У 1989 г. Рэспубліка Польшча становіцца правапераемніцай ПНР		
11 сакавіка 1990 г. Літоўская Рэспубліка становіцца правапераемніцай ЛітССР		
У сьнежні 1991 г. Расейская Фэдэрацыя становіцца правапераемніцай СССР і Савецкай Расеі		
У сьнежні 1991 г. Рэспубліка Беларусь становіцца правапераемніцай БССР		
*Memorandum. Presented by the Polish Delegation to the Brussels Conference.		

ЮРЫДЫЧНЫЯ ПАДСТАВЫ РЭСТАЎРАЦЫІ ВКЛ

пачатак на стар. 4

Разам з распадам СССР знікла прававая сувяз паміж суб'ектамі на тэрыторыі ВКЛ і Расеяй. Расея, якая зьяўляецца правапераемніцай Савецкай Расеі і СССР, адпаведна ўсіх рашэнняў гэтых структур, якія не пярэчаць пазнейшым міжнародным дамовам, павінна выконваць і рашэнне ад 28 жніўня 1918 г. Менавіта таму, і зараз, у выпадку Саюзу Беларусі і Расіі няк не можа быць гутаркі аб інкарпарацыі земляў Рэспублікі Беларусь, а толькі аб “дабравольным” саюзе дзвюх дзяржаваў. Фактычна рашэнне 28.08.1918 і да сёння абараняе землі ВКЛ ад інкарпарацыі ў Расею і забяспечвае іх аўтаномію.

Што датычыць іншых суб'ектаў, якія зьяўляліся на міжнароднай арэне паміж 1918 г. і сённяшнім днём, тэрыторыі якіх накладаліся на тэрыторыю ВКЛ, то для аўтара найбольш важным падаецца разгляд сытуацыі двух з іх: Рэспублікі Польшча і Літоўскай Рэспублікі. У свой час міжваенныя II-ая Рэспубліка Польшча⁷ і Літоўская Рэспубліка спрабавалі прэтэндаваць на спадчыну ВКЛ, пры чым прэтэнзіі II-ой Рэспублікі Польшча выглядалі больш абгрунтавана з прычыны перайманьня ўлады ад Рэгенцыйнай Рады Каралеўства Польскага 11 верасня 1918 г., а таксама зыходзячы з тэксту рашэння Савнаркома ад 28 жніўня 1918 г., у якім пад Польшчай разумеліся ўсе землі I-й Рэчы Паспалітай, што не выключала ў пэрспэктыве асобнай арганізацыі часткі зь іх у выглядзе ВКЛ, ці кантонаў на ўзор Швайцарыі. Літоўскія палітыкі міжваеннай пары свае прэтэнзіі, за выключэньнем спробы абвясчэння аднаўленьня дзяржаўнасці канстытуцыйна-манархічнай Літвы ў Уніі з Вюртэмбэргам 11.12.1917 з пакліканьнем на літоўскі трон Міндаўтаса II (князя Вільгельма фон Урах Вюртэмбэрг), грунтавалі на падставе чыста этнічнага прынцыпу. У той жа час няма фактаў, каб сьцьвярджаць правапераемнасць паміж ВКЛ і гэтымі дзяржавамі новага часу. Яны не аднаўлялі легітымных органаў ВКЛ (Канфэдэрацый шляхты альбо Рэгенцыйнай Рады), не аднаўлялі адпаведнага нутранага ладу ВКЛ – манархіі, не пераймалі на сябе адказнасць па абавязцельствах ВКЛ і г.д. Зыходзячы з вышэйказанага можна акрэсьліць сытуацыю, якая мела месца з утварэньнем новых дзяржаваў на тэрыторыі былога ВКЛ як з **tabula rasa** альбо было скарыстана **права выбару дамоваў**, як у сытуацыі зь Літоўскай Рэспублікай. Але ў любым выпадку не існавала **кантынцідэту** адносна ВКЛ. Такі **кантынцідэт**, на думку аўтара, можа быць адноўлены праз стварэньне легітымнага органу ВКЛ – Рэгенцыйнай Рады альбо Канфэдэрацыі шляхты ВКЛ, аб чым будзе гутарка ніжэй.

Пасля разгляду ўсіх неабходных момантаў можна перайсьці ўласна да ацэнкі актуальнай сытуацыі ў пытаньні рэстаўрацыі ВКЛ. На сённяшні дзень асноўныя тэрыторыі ВКЛ займаюць два суб'екты – Рэспубліка Беларусь і Літоўская Рэспубліка. Абодва яны ня маюць легітымнай пераемнасці з ВКЛ, аб чым узгадвалася вышэй. Адпаведна ВКЛ можа быць адноўлена на тэрыторыі адной з іх, альбо ў двух адначасова. Пры гэтым у кожнай з іх можа адбывацца двума шляхамі:

- праз канфрантацыю з адным альбо абодвума існуючымі суб'ектамі;
- паводле рашэння адпаведнага альбо адпаведных суб'ектаў.

Трэця бакі, апроч Кароны Польскай⁸, калі б такая была адноўлена, ня маюць юрыдычных падстаў для ўмяшальніцтва ў пытаньне рэстаўрацыі ВКЛ. Прыкладам “мягкай” канфрантацыі можа служыць сытуацыя з Радай БНР, якая прэтэндуе на ўладу, над тэрыторыямі, якія знаходзяцца ў дадзены момант пад уладай Рэспублікі Беларусь. Некалькі год таму прыхільнікамі дзяржаўнасці пад сьцягам БНР зьбіраліся заявы аб уступленьне ў грамадзянства БНР. БНР хаця і ёсьць суб'ектам міжнароднага права, ня мае прызнаньня з боку іншых паўнаважных суб'ектаў, таму такая акцыя не ўтварала прававых калізій для яе ўдзельнікаў. Тым не менш у больш напружанай сытуацыі, пры большай ступені яе падтрымкі на месцах, яна магла б прывесці да палітычных пераўтварэньняў, як гэта напрыклад было ў Эстоніі і Латвіі на пачатку 90-х, дзе “Кангрэсы грамадзян да 1940 г.” аднаўлялі дзейнасць старых канстытуцый. Пры ўтварэньні легітымнага органу ВКЛ падобная сытуацыя таксама можа мець месца.

Канкрэтныя крокі па аднаўленьні ВКЛ могуць улучаць:

- утварэньне Рэгенцыйнай Рады ВКЛ альбо скліканьне Гэнэральнай Канфэдэрацыі ВКЛ;
- перадача ўсёй поўні ўлады Рэспублікай Беларусь і (альбо) Літоўскай Рэспублікай Рэгенцыйнай Радзе альбо Гэнэральнай Канфэдэрацыі ВКЛ;
- скліканьне адным з гэтых органаў Сойму ВКЛ;
- прыняццё рашэння аб рэстаўрацыі ВКЛ і аднаўленьня дзейнасці органаў і Статуту ВКЛ з магчымым станам безкнязьёў (безкаралеўя);
- прыняццё Канстытуцыі 3 Мая альбо “Вольная Элекцыя”;
- пры прыняцці Канстытуцыі 3 Мая прапанова заняць трон прадстаўніку саксонскай дынастыі (мае наступнікаў да сёння).

Утварэньне Рэгенцыйнай Рады ўяўляецца на сёння ня цалкам легітымным крокам, бо яна магла быць утворана толькі паводле Канстытуцыі 3 Мая, якая паводле аўтара не дзейнічае⁹, а апошнім соймам быў Гродзенскі Сойм 1793 г. Таму шлях да рэстаўрацыі ляжыць праз скліканьне Гэнэральнай Канфэдэрацыі шляхты ВКЛ, на падставе рашэння якой можа быць скліканы Сойм ВКЛ.

Аляксандар Стральцоў-Карвацкі

¹ Канстытуцыя 3 Мая нічога аб будучых стасунках Кароны і Літвы не казала. Гэтае пытаньне рэгулявалася актам “Заручынаў Або двух Народаў”, дзе не было гутаркі аб інкарпарацыі (аўт.)

² Сокольніцкий М. “Исполнено по высочайшему повелению... “Рапорт, поданный Наполеону начальником его контрразведки, польским генералом Михалом Сокольным, с рекомендациями “о способах избавления Европы от влияния России...” – Мн., БГУ, 2003, 151 с. – с. 46

³ Łojek J., „Geneza i obalenie Konstytucji 3 Maja/Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej 1787-1792” – Lublin, Wyd. Lubelskie, 1991, 559 s. – с. 196

⁴ Łojek J., „Geneza i obalenie Konstytucji 3 Maja/Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej 1787-1792” – Lublin, Wyd. Lubelskie, 1991, 559 s. – с. 201

⁵ Der Wiener Kongress/Die Neuordnung Europas; hggb. von Hans-Dieter Dyroff – München, Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1966, S. 283 – с. 98

⁶ Kukiel M., „Dzieje Polski porozbiorowe 1795-1921” – Paris/France-Italy, wyd. czwarte przez Editions Spotkania, 1984, s. 741 – с. 183

⁷ маецца на ўвазе пераемнасць з I-й Рэччу Паспалітай, дзеля гэтага назва Рэспублікі Польшча гучала ў той час „II-a Rzeczpospolita Polska” (аўт.)

⁸ паводле пастановаў Люблінскай Уніі, троны Польшчы і Літвы былі аб'яднаныя ў адной асобе – манарха Рэчы Паспалітай Абойга Народаў (аўт.)

⁹ хаця вядома, што гэта спрэчнае пытаньне (аўт.)

Газета «Літва» была адноўлена ў 1995 р. Да 1998 р. у рэдакцыю ўваходзілі Уладзімер Міхневіч, Аляксандар Яні Стральцоў-Карвацкі і Уладзімер Пятровіч. З 1999 р. склад рэдакцыі зьмяніўся і гэты нумар падрыхтаваў:

Рэдактар: Аляксандар Яні Стральцоў-Карвацкі

Нашы прынцыпы і як нас знайсці:

Рэдакцыя газеты друкуе матэрыялы з мэтай забяспечэння свабоднага пераплыву інфармацыі, бяз згоды аўтараў і не нясе адказнасці ў адпаведнасці з заканадаўствам аб аўтарскіх правах, у сувязі з адсутнасцю прававое дзяржавы на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь. Адказныя за дакладнасць фактаў, пададзеных у артыкулах суць аўтары публікацый. Рэдакцыя мае права на стыльвае і граматычнае рэдагаваньне аўтарскіх матэрыялаў.

Поштавая скрынка:

п/с 26, 220050 Менск-Літоўскі
Рэч Паспалітая Літва - Res Publica Lithuania
e-mail: ligawkl@tut.by